

3) SUNČEVO I ZEMLJINO ZRAČENJE

3.1. Sunčevo zračenje

3.1.1. Sunce kao izvor energije

Sunce

$T(\text{Fotosfera}) = 6000 \text{ K}$

$T(\text{Centar}) = 15 \times 10^6 \text{ K}$

+ visoki tlak =
Termonuklearni procesi fuzije:
 $H + H \rightarrow He + \text{Energija}$

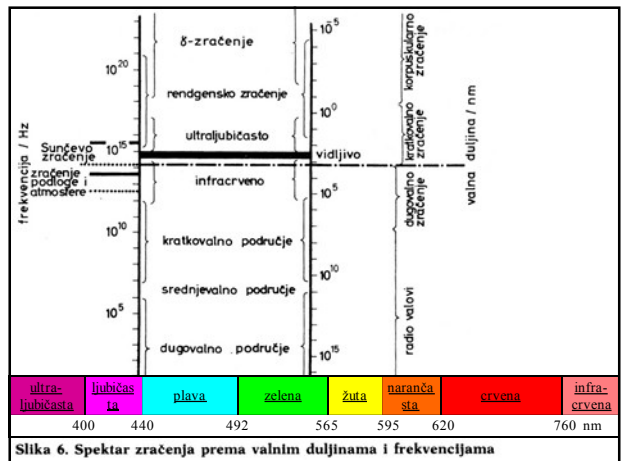
$2r = 1.4 \times 10^6 \text{ km}$

$r = 0.38 \times 10^6 \text{ km}$

$2r(\text{Zemlja}) = 12742 \text{ km}$

Sunčevo zračenje:

- 1) Korpuskularno (čestično):
  - čestice izbačene iz fotosfere brzinama ($v_2 \text{ SUNCE} = 620 \text{ km/s} \leftarrow v_2 \text{ ZEMLJA} = 11.2 \text{ km/s}$)
  - ovisi o Sunčevim baktjama i bljeskovima u fotosferi, te o broju Sunčevih pjega
  - nejednaka brzina i količina čestica
  - energija zanemarljivo mala u odnosu na energiju elektromagnetnog zračenja
- 2) Elektromagneto
  - posljedica titranja elektromagnetskog polja
  - neprekidno, uglavnom iste snage i stalne brzine zračenja
  - granična $\lambda = 4 \mu\text{m}$ između kratko- i dugovalnog zračenja

3 fizikalna zakona koji opisuju zračenje crnog tijela:

I) Planck-ov zakon

$$E_{\lambda}(T) = \frac{k_1}{\lambda^5} (e^{\frac{k_2}{\lambda T}} - 1)^{-1}$$

gdje je:

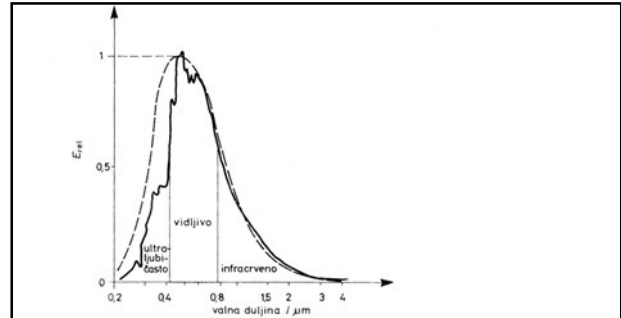
$E_{\lambda}(T)$ – gustoća toka energije zračenja tijela temperature T

λ – valna duljina

e – 2.7182818

k_1 – prva konstanta zračenja, $3,74 \times 10^{-16} \text{ Wm}^2$

k_2 – druga konstanta zračenja, $1,44 \times 10^{-2} \text{ mK}$

Slika 7. Spektralna raspodjela gustoće energije izlaznog zračenja crnog tijela (crkana krivulja) i Sunčeva zračenja na gornjoj granici atmosfere pri srednjoj udaljenosti Zemlje od Sunca (puna krivulja)

Važnost Planckovog zakona:

- Energije zračenja su vrlo male za vrlo male i vrlo velike valne duljine EM zračenja
- Spektar zračenja tijela je ograničen, te vezan za temperaturu kojom tijelo zrači
- Pri višoj temperaturi, zračenje se pomiče prema području kraćih valnih duljina

II) Wien-ov zakon

$$\lambda_{\text{max}} = \frac{C}{T}$$

gdje je

λ_{max} – valna duljina za koju je spektralna gustoća toka energije zračenja najveća

C – konstanta, 2897 K μm

T – temperatura, K

$$\text{za Sunce, } \lambda_{\text{max}} = 2897 \times 10^{-6} \text{ Km} / 6000 \text{ K} = 0,48 \times 10^{-6} \text{ m} = 480 \text{ nm}$$

III) Stefan-Boltzmann-ov zakon

$$\Phi = \sigma S T^4$$

gdje je:

Φ – tok ili fluks energije koji EM zračenjem odlazi s površine tijela

σ – Stefanova konstanta, $5,669 \times 10^{-8} \text{ W m}^{-2} \text{ K}^{-4}$

S – površina koja zrači, m^2

T – temperatura, K

za 1 m^2 Sunca:

$$\Phi = 5,669 \times 10^{-8} \text{ W m}^{-2} \text{ K}^{-4} \times (6000 \text{ K})^4$$

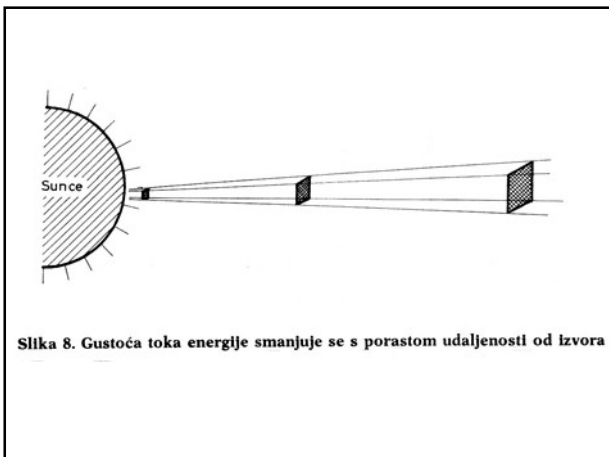
$$= 5,669 \times 10^{-8} \text{ W m}^{-2} \text{ K}^{-4} \times 1296 \times 10^{12} \text{ K}^4$$

$$= 7343 \times 10^4 \text{ Wm}^{-2} = 73 \text{ MWm}^{-2} = 73 \text{ MJ s}^{-1} \text{ m}^{-2} \times 60 \text{ s} \times 1 \text{ min}^{-1} = 4,4 \text{ GJ min}^{-1} \text{ m}^{-2}$$

za čovjeka:

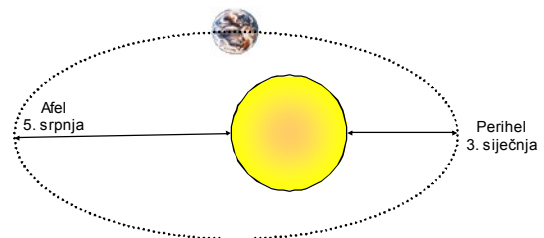
$$\Phi = 5,669 \times 10^{-8} \text{ W m}^{-2} \text{ K}^{-4} \times (273,15 \text{ K} + 36 \text{ K})^4$$

$$= 520 \text{ W m}^{-2} = 31 \text{ kJ min}^{-1} \text{ m}^{-2}$$

Slika 8. Gustoća toka energije smanjuje se s porastom udaljenosti od izvora

3.1.2. Sunčevo ozračenje na gornjoj granici atmosfere

putanja Zemlje oko Sunca trenutno NIJE kružnica, nego elipsa (otud i pojam ekliptika)

-točka putanje najbliža Suncu: Perihel (147 Gm ili 147 milijuna km)

-točka putanje najdalja od Sunca: Afel (152 Gm)

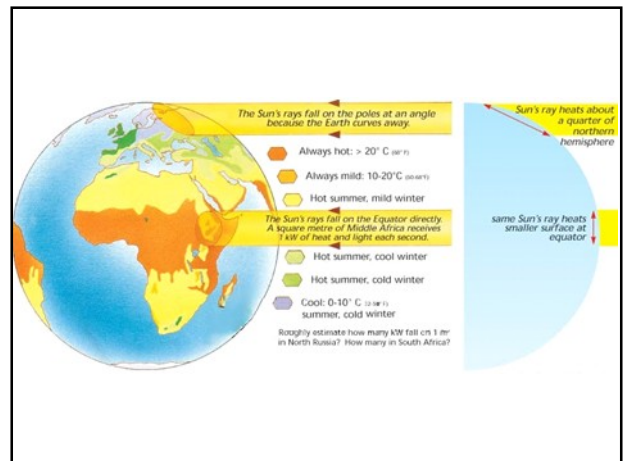
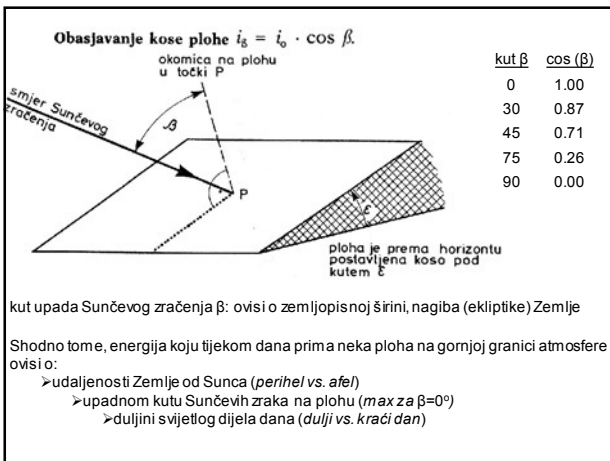
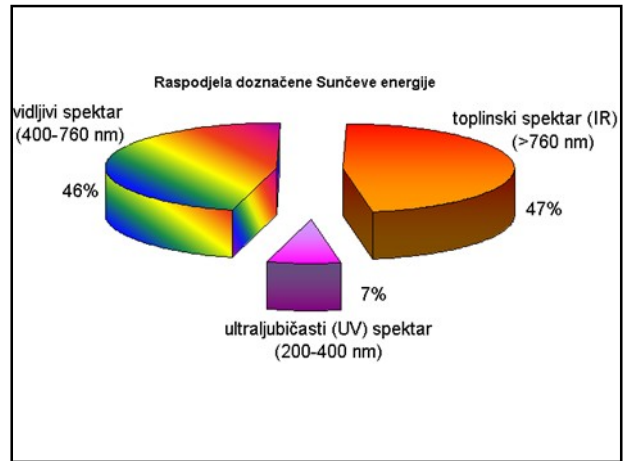
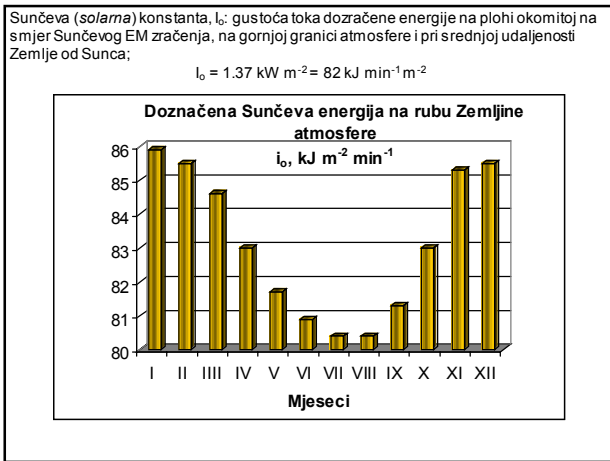
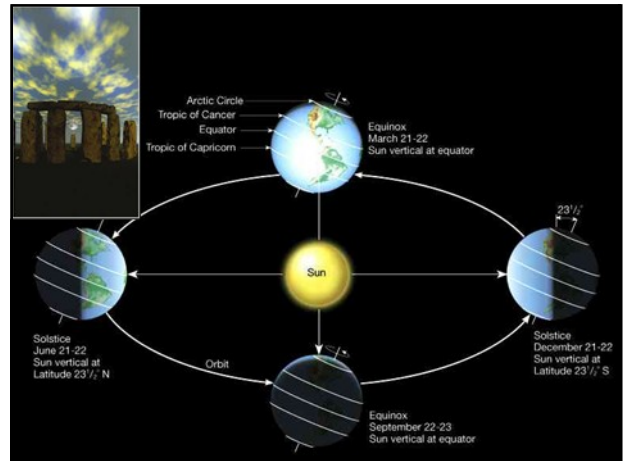
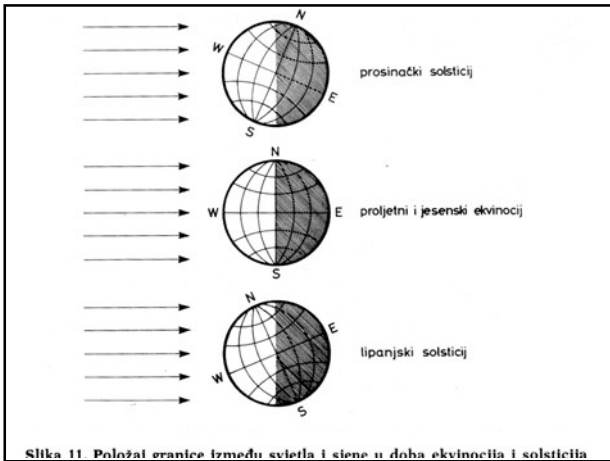
Na sjevernoj hemisferi:

Solsticij = suncostaj, prvi dan zime (21. prosinca) i ljeta (21. lipnja)

Ekvinocij = ravnodnevica, prvi dan proljeća (21. ožujka) i jeseni (23. rujna)

Za koliko svjetlost prevali put od Sunca do Zemlje?

$$v = s/t \rightarrow t = s/v = 150 \text{ Gm} / 0,3 \text{ Gm s}^{-1} = 500 \text{ s} = 8 \text{ minuta}$$

3.1.3. Promjene Sunčeva ozračenja u atmosferi

Atmosfera → plinovi → Raspršivanje i upijanje energije

ozračenje:
- izravno ili direktno
- raspršeno ili difuzno ili zračenje neba

Ovisnost veličine čestice i raspršenja dozačenog EM vala

Također, kraće valne duljine se jače raspršuju

Ryleigh-jev zakon:
ukoliko su polumjeri čestica istog reda veličine kao i λ EM vala, tada vrijedi

$$b_{R, \lambda} \approx \lambda^{-4}$$

gdje je $b_{R, \lambda}$ koeficijent raspršivanja EM vala

Dakle, u atmosferi bez većih čestica, raspršuje se bolje ljubičasta i plava boja od ostalih ← zato je čisto nebo plavo

Ryleigh-jev zakon:
no, kada u atmosferi prevladavaju krupnije čestice (aerosol), tada vrijedi

$$b_{M, \lambda} \approx \lambda^{-1}$$

gdje je $b_{M, \lambda}$ koeficijent raspršivanja EM vala znatno manje valne duljine od promjera čestice

Dakle, u atmosferi zagađenoj većim česticama, raspršivanje svih valnih duljina je otprilike jednako → boje do oka stižu pomiješane ← bijela svjetlost

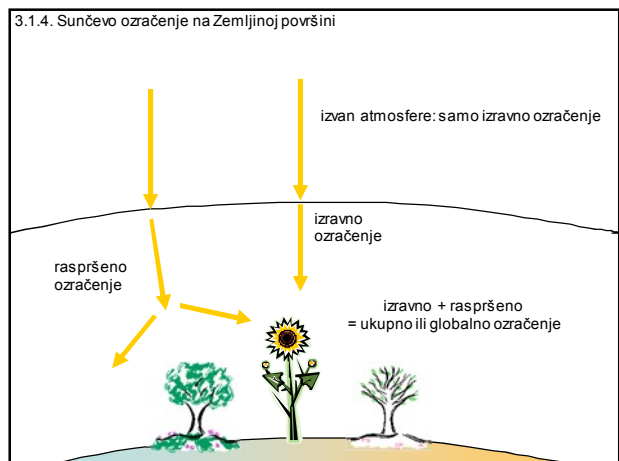
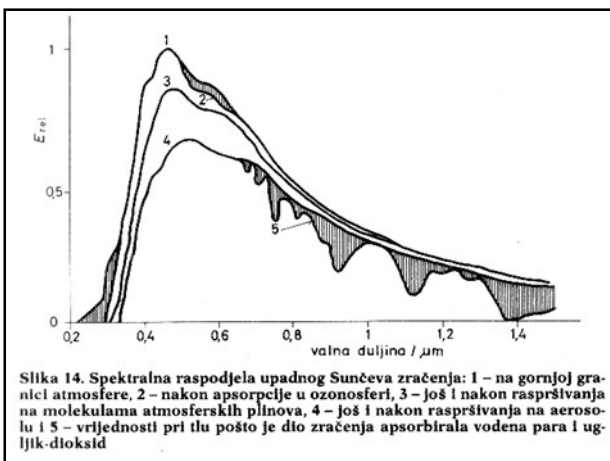
Upijanje EM zračenja od plinova i čestica u atmosferi:
- UV zrake ← ionosfera, ozonosfera
- 430-750 nm ← ozon
- 760-800 nm ← kisik
- IR (3000 nm i više) ← vodena para, CO₂

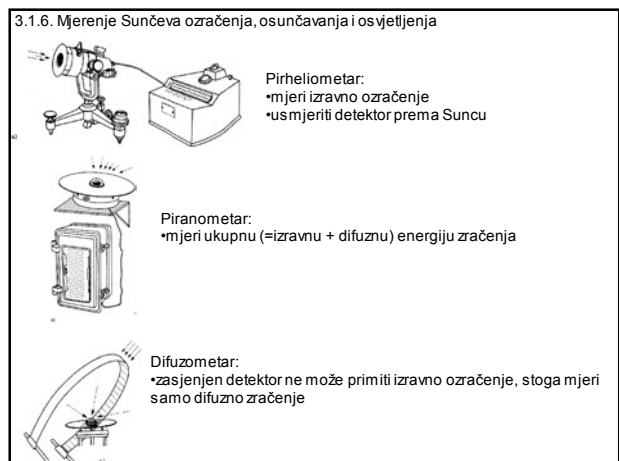
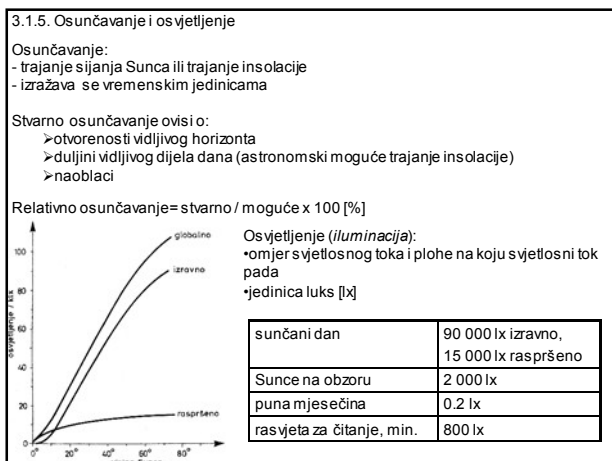
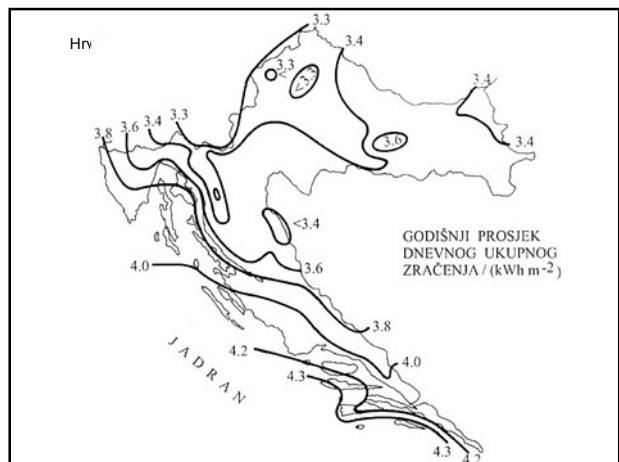
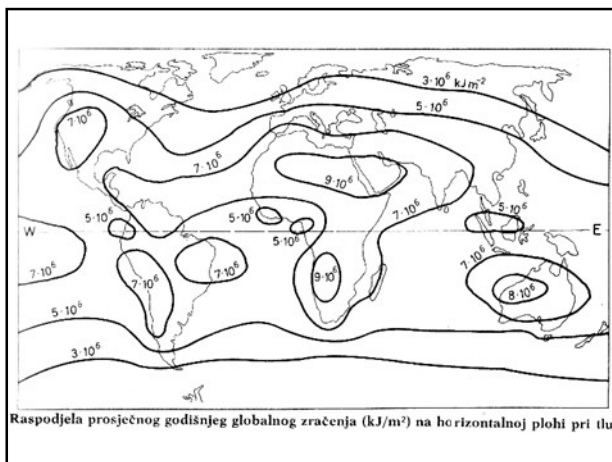
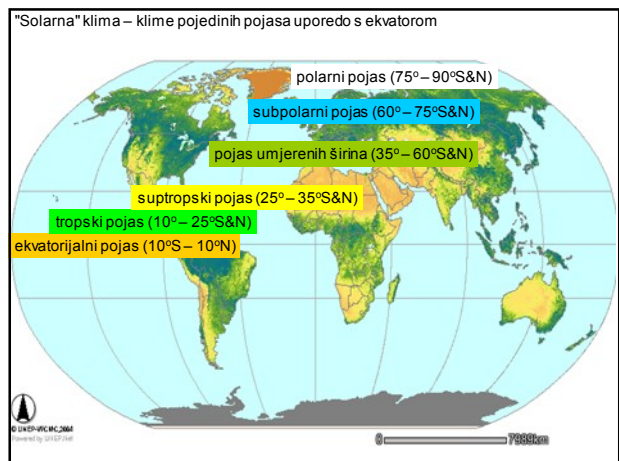
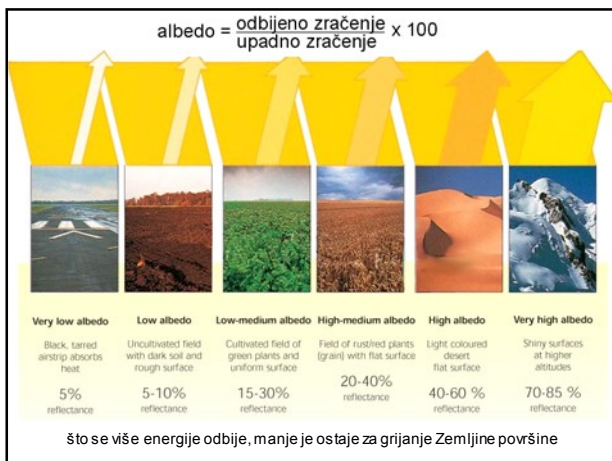
do tla dopire praktički samo kratkovalno zračenje

Bouguer-Lambert-ov zakon:

$$i_{\lambda} = i_{0, \lambda} \exp(-a_{\lambda} m_r)$$

gdje je
 $i_{0, \lambda}$ - doznačena energija EM vala na vrhu atmosfere
 a_{λ} - koeficijent ekstinkcije EM vala zbog raspršivanja i apsorpcije
 m_r - relativna optička masa zraka, 1 za mjesto nadmorske visine 0 kad je Sunce u zenitu, 2 za onu količinu zraka u kojoj zrake putuju 2x duže nego kad je Sunce u zenitu, itd., pa do 40 kad je Sunce na zalazu

3.1.6. Mjerenje Sunčeva ozračenja, osunčavanja i osvjjetljenja

Albedometar:
za mjerenje albeda

Heliograf:
za mjerenje trajanja insolacije

Luksmetar:
mjeri osvjjetljenje (ukupno globalno)

Slika 19. Campbell-Stokesov heliograf

3.1.7. Utjecaj reljefa na ukupno Sunčevo ozračenje i osunčavanje pri tlu

Ravni tereni: razlika samo zbog godišnjeg doba:
- ljeti, Sunce visoko iznad obzora, jako ozračenje
- zimi, Sunce nisko, slabo ozračenje

Neravni tereni:

- 1) strmija ekspozicija prema jugu → obasjavanje počinje kasnije ujutro i prestaje ranije navečer ← više energije nego u ravnici zbog boljeg upadnog kuta; Najoptimalnije: južne ekspozicije terena koje su okomite na podnevne ulazne zrake u proljeće i jesen
- 2) istočne ekspozicije → maksimum ozračivanja priepodne; zapadne ekspozicije → maksimum ozračivanja popodne, sveukupno, zbog kraće insolacije, dnevni primitak energije ipak manji od ravnih plohe
- 3) sjeverna ekspozicija → najnepovoljnija; obasjavanje samo u toplom dijelu godine, i to samo nakratko nakon izlaska i prije zalaska Sunca

3.1.8. Primjena sunčane energije

Neposredno: solarni kolektori i paneli

Pretvaranje solarne energije u toplinsku

Pretvaranje solarne energije u električnu

Posredno, preko zagrijavanja tla

GEOTHERMAL HEAT PUMPS (GHP)
a.k.a. Ground Source Heat Pumps (GSHP)

Ground Coupled Heat Pumps (GCHP)
a.k.a. Closed loop heat pumps

Groundwater Heat Pumps (GWHP)
a.k.a. open loop heat pumps

Surface Water Heat Pumps (SWHP)
a.k.a. lake or pond loop heat pumps

Problem: kompeticija s poljoprivredom!!!

3.2.1. Zračenje Zemljane površine

Zemlja: zrači mnogo manje energije nego Sunce, uglavnom u IR spektru: 3-80 μm (=3 000 – 80 000 nm)

Zračenje Zemljane površine = izžaravanje, oznaka $L_o \uparrow$

Stefan-Boltzmann-ov zakon, prilagođen tijelu koje nije savršeno crno

$$L_o \uparrow = k \sigma T_o^4$$

gdje je:

σ – Stefanova konstanta, $5,669 \times 10^{-8} \text{ W m}^{-2} \text{ K}^{-4}$

T_o – temperatura na površini tijela, K

k – koeficijent: za crno tijelo, $k=1$, za tlo $k=0,95$, svjež snijeg $k=0,99$

kako se mijenja temperatura i inzolacija, tako se mijenja i izžaravanje

3.2.2. Protuzračenje atmosfere

Zagrijavanje atmosfere odozgora (kratkovalno, Sunce) i odozdo (dugovalno, Zemlja)

Troposfera:

-kratkovalno uglavnom prolazi bez većeg upijanja

-dugovalno:

vodena para i CO_2 – upijanje IR 5-7 μm, sve $\lambda > 14$ μm ne upija se za λ : 8.5-11 μm ← gubi se u svemir

Atmosfersko protuzračenje, oznaka $L_o \downarrow$

Stefan-Boltzmann-ov zakon za protuzračenje

$$L_o \downarrow = k' \sigma T_A^4$$

gdje je:

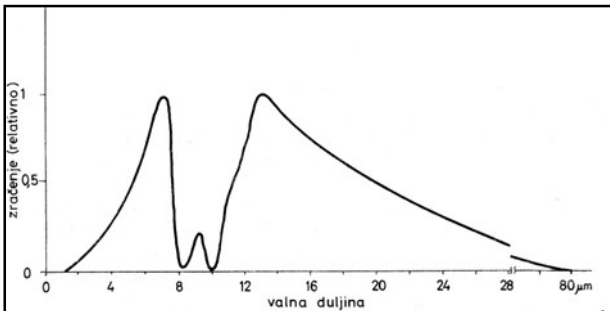
σ – Stefanova konstanta, $5,669 \times 10^{-8} \text{ W m}^{-2} \text{ K}^{-4}$

T_A – temperatura zraka, K

k' – emisivnost ili koeficijent sivoće atmosfere

Protuzračenje veće danju nego noću; najmanje vrijednosti ujutro, najveće popodne, nekoliko sati nakon podneva.

Oblaci i vlaga zraka povećavaju protuzračenje!!!

Spektralna raspodjela gustoće energije koju atmosfera protuzrača prema tlu

mjerni uređaji za dugovalno zračenje: pirgeometar

razlika izžaravanja i protuzračenja: **efektivno izžaravanje podloge (Zemlje)**

3.3. Energijski obračun

neto-ozračenje, B_o

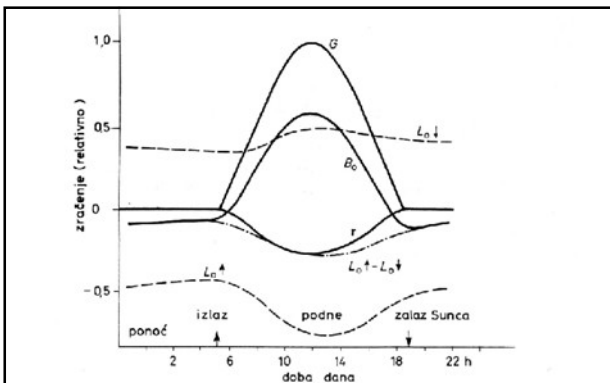
$$B_o = G(1-\alpha) + L_o \downarrow - L_o \uparrow$$

α – albedo površine

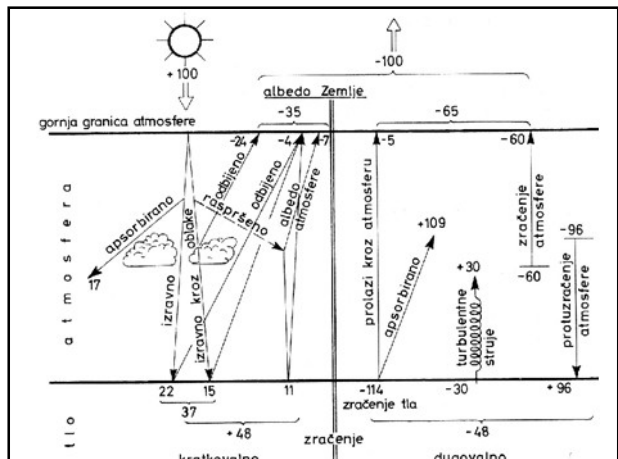
G – globalno Sunčevo ozračenje

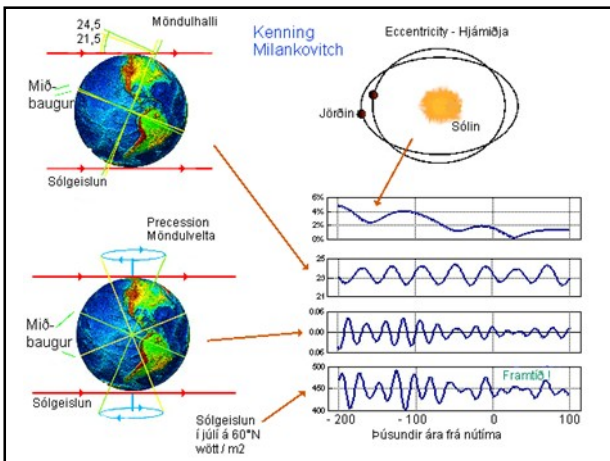
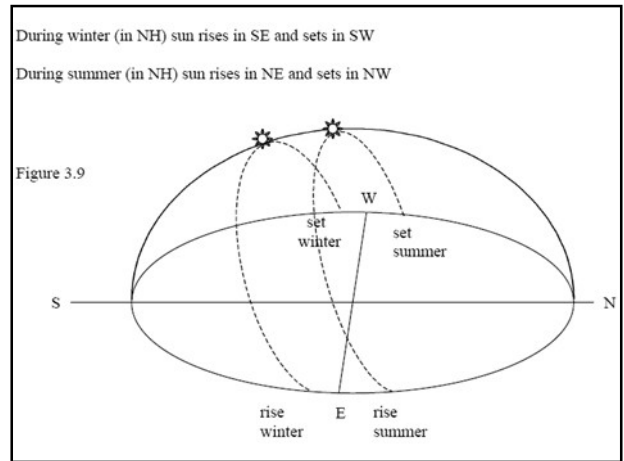
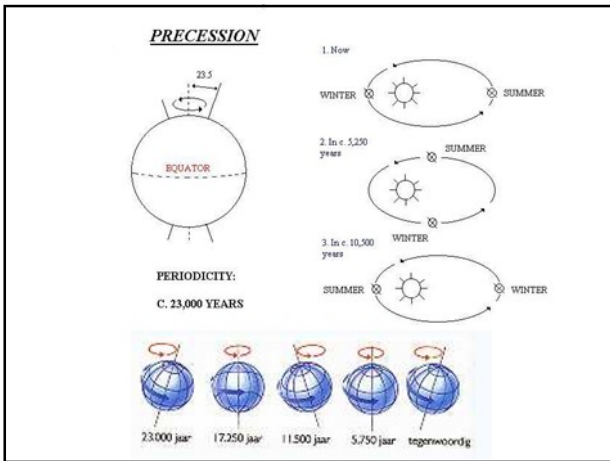
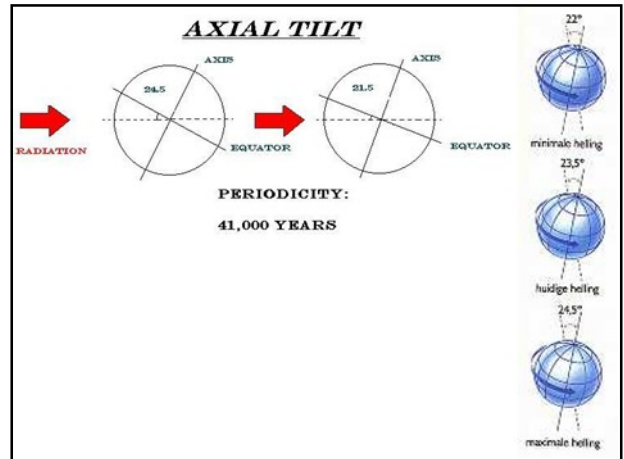
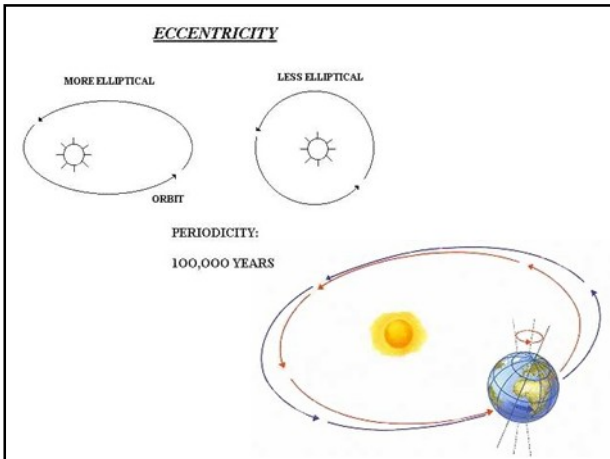
$L_o \downarrow$ - protuzračenje atmosfere

$L_o \uparrow$ - izžaravanje Zemlje

Slika 21. Dnevni hod globalnog zračenja (G), odbijenog Sunčeva zračenja (r), dugovalnog zračenja tla ($L_o \uparrow$), protuzračenja atmosfere ($L_o \downarrow$), efektivnog zračenja tla ($L_o \uparrow - L_o \downarrow$) i neto - zračenja (B_o) za vedrog vremena

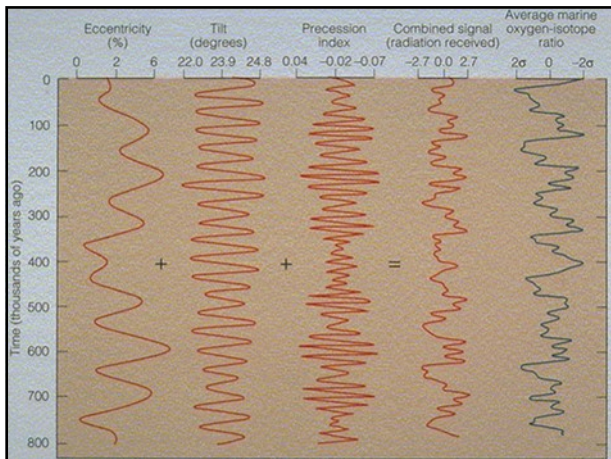

K V A R T A R (Q)			ZÍVOT
P O D J E L A			
H O L O C E N	SUBATLANTIK	VIKING	DENKERK (Dunkelzeit)
	SUBBOREAL		
	ATLANTIK		FLANDRIJ (Flandrian)
	BOREAL		
P L E I S T O C E N	VIRM (Warm - Viscerain)	glacjál	
	interglacjál		(Tyrrhesian I)
	RIS (Rio - Seicé = Illinois)	glacjál	TIRENIJ
	interglacjál		(Tyrrhesian I)
	MINDEL (Mindel - Elster - Kansau)	glacjál	
	interglacjál		KROMERIJ (Cromerian)
	GINC (Günz - Nebrascan)	glacjál	SICILIJ (Sicilian)
	interglacjál		TIGLJ (Tiglian)
	DOMAU (?)		KALABRIJ (Calabrian)
			VIJAFRAKK (Vistulfranchian)
P L I O C E N	BIBER (?)		donji

* m.b. þessi skilgreining er byggð á samræmi milli þessara menga og stafræna löngun.

3.4. Biološko djelovanje energije Sunčeva i Zemljina zračenja

Utjecaj zračenja na organizme:

- ❖ toplina
- ❖ podražaji
- ❖ promjene u tkivu
- ❖ izgradnja tkiva

najkraće valne duljine: 255-305 nm (UV)

- opasne po život → razaraju staničje, ali i viruse i bakterije
- $\lambda < 300$ nm prodire u ljudsku kožu;
- potiče se stvaranje vitamina D – sprječava se rahitis (270-310 nm)
- zgrušavanje bjelancevina (260-285 nm)
- opekline ($\lambda < 315$ nm)
- rak kože, dugoročno (280-285 nm)
- oči naročito osjetljive
- biljke - $\lambda < 320$ nm uglavnom štetne

valne duljine od 320 – 400 nm utječu na oblik biljke (visina, debljina tkiva, itd.)

vidljivi dio spektra: 400-760 nm

- produljenje dužine dana u proljeće → poticaj nagona za parenjem mačke – veljača, kokoši – intenzivno nešenje jaja u ožujak, gniježđenje, povratak ptica selica

- fotoperiodizam – zahtjev pojedinih biljnih vrsta za određenom dužinom i kvalitetom primljenog svjetla

Biljke kratkog dana: konoplja, pamuk, soja, kukuruz
Biljke dugog dana: zob, repa, lan, raž, pšenica, crv. djetelina
Neutralne biljke: heljda, suncokret, neki duhan, riža, repica

Praktično:

biljke kratkog dana prenijete u područje dugog dana forsiraju vegetativnu masu, produžena je vegetacija, pa čak ne mogu prijeći iz vegetativne u generativnu fazu.

biljke dugog dana prenijete u još duži dan skraćuju vegetaciju.

- Fotosinteza:

λ od 610-710 nm pokreće fotosintezu, od 400-510 nm sudjeluje u procesu fotosinteze
 EM zračenje između ta dva spektra: 510-610 nm = zelena boja ← biljke ju reflektiraju i zato su zelene

IR spektar

λ od 710 - 1000 nm

- > pokreće razvoj generativnih organa bilje
- > djeluje na boju biljke
- > izaziva fotonastaju – okretanje biljke prema Suncu (Suncokret)

$\lambda > 1000$ nm IR zrake
 toplina

- > sunčanica
- > očni problemi
- > crvenilo kože